

Eric Papazian:

NORSK SPRÅKNORMERING I DAG

En analyse av Norsk språkråds normering av bokmål det siste tiåret

I Innledning

Mitt bidrag til konferansen skulle være å gi en prinsippanalyse av vedtak i Norsk språkråd (opprettet 1972). Jeg valgte å avgrense meg til *bokmål* pga. Skadbergs analyse av Språkrådets normering av nynorsk (Skadberg 1987). Som materiale brukte jeg Språkrådets årsmeldinger 1978–1989. Jeg har gått gjennom disse meldingene og registrert og sortert de viktigste rettskrivingsvedtaka som gjaldt enten bare bokmål eller begge språkene. Videre valgte jeg å se bort fra 1981-reformen og forspillet til den, fordi jeg regner med at dette er så pass velkjent som resultat av og bakgrunn for opprettelsen av Språkrådet. Dessuten har denne reformen en helt spesiell bakgrunn og kan ikke si noe om Språkrådets generelle språkpolitiske holdninger, som jeg antar det er mest interessant å få belyst.

Her vil jeg gå gjennom de viktigste av de andre bokmålsvedtaka og prøve å finne fram til hvilke normeringsprinsipper de representerer. Jeg har sett bort fra de mange vedtaka som gjelder mer spesielle, tekniske ord – betegnelser på stater og folkeslag, fagtermer o.l. – og konsentrert meg om de som regulerer *dagligspråket*. I enkelte tilfeller viser jeg til årsmeldingene ved å nevne året og sidetallet, f.eks. «1983, 10» = årsmeldinga for 1983, s. 10. De fleste vedtaka er fra begynnelsen av 1980-åra, da Språkrådet tydeligvis hadde en aktiv periode hva rettskriving angår; de siste åra har det dabbet merkbart av (ingen vedtak overhodet i 1988–89). Jeg vil også prøve å *vurdere* vedtaka, noe underveis og især til slutt. Men først vil jeg si litt om åssen jeg oppfatter ordet «normeringsprinsipp», og om hvilke typer av prinsipper jeg regner med.

II Normeringsprinsipper – et forsøk på inndeling

Det er nødvendig å skille mellom normeringsvedtak og normeringsprinsipper. Et normeringsvedtak er et vedtak eller en avgjørelse som angår et språks struktur på ett eller anna punkt, f.eks. skrivemåten av et ord. Det er mao. en språkpolitisk *handling*, som fastsetter normene eller reglene i et språk. Med «prinsipp» mener jeg her *hva vedtaka kan begrunnes med*, hvilke *hensyn* eller *prioriteringer* som ligger til grunn for dem. Som alle handlinger må normeringsvedtak ha *et formål* og kunne begrunnes på en eller annen måte, ut fra ett eller flere hensyn som normererne bevisst eller ubevisst mener er viktig.

Normeringsprinsippene er som regel *implisitte*, dvs. normererne har ikke sagt noe om *hvorfor* de har gjort et visst vedtak (stundom er de seg det kanskje ikke sjøl bevisst, eller det har vært ulike motiver hos ulike personer eller grupper). Det er ytterst sjelden at Språkrådet eksplisitt nevner grunnen til et vedtak. Et unntak er når det heter i årsmeldinga for 1984 (s. 15) at man har justert bøyning og kjønn av visse substantiver «...med sikte på å fjerne nokre inkonsekvensar og framande bøyingsformer og på å gje samsvar mellom faktisk språkbruk og rettskrivingsformer». Vanligvis blir vedtakene kunngjort uten kommentarer, og så er det opp til enhver å prøve å tenke seg hva grunnen vel kan være. Uten spesielle «innside»-kunnskaper – f.eks. møterefater – kan en ofte ikke vite sikkert hva hensikten med et vedtak faktisk har vært, og er henvist til å gjette på grunnlag av sjølve vedtaket. Likevel er en sjelden i tvil i praksis, og i alle fall er ikke dette noe problem, for det interessante er vel åssen et vedtak *kan begrunnes* – hva som taler for og imot – snarere enn åssen det faktisk *ble begrunnet*. Det er jo det første som er relevant når en vil *vurdere* et vedtak, og det er vel akkurat det vi ønsker å gjøre med vedtak.

Normeringsvedtak kan deles inn bl.a. etter *hvilken del av språkstrukturen* de regulerer: a) *skrivemåte*, og dermed også ofte *forholdet mellom skrivemåte og uttale*, b) *morfologi*, c) *syntaks*, d) *ordforråd*. Men de kan også deles inn etter *hvilke prinsipper* de representerer, og det er da det jeg skal gjøre her, med tanke på Språkrådets

normering av bokmål i 1980-åra. Det samme har altså Skadberg gjort for nynorskens vedkommende i det samme tidsrommet. Når det gjelder normeringsprinsipper generelt, fins det en mengde ulike inndelinger (for referat og drøfting, se f.eks. Vikør 1988, kap. 8 og 9). Hva Skadberg angår, så skiller han, under overskriften «Argumentasjon i normeringsdebatten», mellom 7 «argumenter» som han mener har ligget til grunn for Språkrådets normering av nynorsk det siste tiåret: 1. «samsvar med talemålet», 2. «pedagogisk tilpassing», 3. «omsynet til indre systematikk og sammenheng», 4. «omsynet til skrifttradisjonen», 5. «tilnærmingslinja», 6. «nasjonale og nordiske omsyn», 7. «samarbeid med fagmiljø».

Skadberg behandler disse punktene på linje med hverandre uten noe forsøk på en sortering. De 6 første punktene må vel kunne kalles normeringsprinsipper, for alle sammen kan tjene som begrunnelse for et normeringsvedtak. Men Skadbergs punkt nr. 7 er etter mitt skjønn ikke noe normeringsprinsipp på linje med de andre. Ei anna sak er at man kan fatte visse vedtak, begrunnet med visse hensyn, i *samarbeid med* visse fagmiljøer, f.eks. når det gjelder å regulere *terminologien* på et visst fagområde. Mht. de andre punktene er det en nær *sammenheng* mellom flere av dem, bl.a. nr. 1 og 2 eller nr. 2 og 3 (mer om det nedafor). Andre er nærmest *motsetninger*, f.eks. nr. 4 og 5. Også innafor prinsipp nr. 6 kan det være – og er det ofte – ei motsetning, slik at dette egentlig er *to* normeringsprinsipper: Nasjonale hensyn går i Norge ofte – ja, som regel – *på tvers av* nordiske hensyn (jf. f.eks. 3-kjønns-systemet og diftongene), for ikke å snakke om *internasjonale*, som jo er den direkte motsetninga til nasjonale hensyn. I det hele tatt bør vel mange normeringshensyn framstilles som *motsetningspar*: Har man nasjonale hensyn, har man også det motsatte, nemlig internasjonale – herunder nordiske – hensyn, og har man *demokratiske* hensyn, har man også *udemokratiske* eller *aristokratiske*, i det minste i teorien.

For min del er jeg blitt stående ved en primær *todeling* av normeringsprinsipper i 1. *praktiske* hensyn, 2. *ideologiske* hensyn. Denne inndelinga svarer stort sett til Lundeby's inndeling i «interne» og «eksterne» prinsipper i Lundeby 1978. Praktiske hensyn vil si hensyn til at et språk bør være *funksjonelt*, dvs. lett eller praktisk å ha med å gjøre. Praktiske hensyn er som regel ikke særlig omstridte.

De er mer «tekniske» spørsmål, som til en viss grad kan overlates til «ekspertene», dvs. språkforskerne. Denne prinsipp-typen kan deles videre inn i to hovedhensyn, nemlig a) *kommunikative*, b) *pedagogiske*. Kommunikative hensyn vil si hensyn til at språket skal være lett å bruke, dvs. at det skal fungere godt i kommunikasjon. Hit hører normeringshensyn som f.eks. *korthet* (korte ord), *entydighet* (ikke homonymi) o.l. Pedagogiske hensyn vil selvsagt si hensyn til at språket skal være lett å lære og å huske, først og fremst for barn og elever i det aktuelle språksamfunnet, dernest for utlendinger, f.eks. innvandrere. Et sentralt krav her er hensynet til *enkelhet og systematikk*; et språk som er enkelt og systematisk, er selvsagt lettere å lære – mer pedagogisk – enn et språk som er komplisert og inkonsekvent, fullt av unntak. Dette hensynet tilsier at en i normeringa av de enkelte ordene må ta i betraktning *helheten*, hele *systemet* på det aktuelle punktet. 'Enkelhet' kan i denne sammenhengen igjen si to ting: enten *skriftspråksintern* enkelhet eller enkelhet *i forholdet mellom skrift og tale* (jf. «ortofoni»).

Ideologiske hensyn vil si hensyn til *andre* av språkets funksjoner enn den kommunikative, først og fremst språkets funksjon som *identitetsmerke*, noe vi identifiserer oss med, og som identifiserer oss. Språket er ikke jo *bare* et kommunikasjonsmiddel, og derfor er det ikke likegyldig hvilket språk, hvilken språkvariant eller hvilke språkenheter vi bruker, sjøl om de er likeverdige fra et praktisk synspunkt. Ideologiske hensyn er mer omstridte fordi de er mer «politiske» enn de praktiske, dvs. de henger sammen med ens allmenne samfunns- og menneskesyn. Nasjonale/internasjonale eller demokratiske/aristokratiske hensyn hører opplagt til denne typen. Det samme gjør vel hensynet til skrifttradisjonen (jf. Skadbergs punkt 4 ovafor), ofte kalt «tradisjonisme». Dette hensynet står i en viss forstand i motsetning til alle andre hensyn, for det taler for *bevaring* av skriftnormalen, mens de andre som regel taler for *endring* av den.

Også samnorsk- eller tilnærmingshensynet – som er spesielt for Norge – må iallfall primært regnes som ideologisk begrunna, vel helst på et demokratisk grunnlag. Kjernen i samnorskideologien må etter mitt skjønn være at dersom det skal være ett norsk skriftspråk, så bør ikke det være verken bokmål eller nynorsk slik de er i dag (og enda mindre slik de var i begynnelsen av hundreåret), men en

blanding av dem begge (dersom forutsetninga forkastes, stiller det seg annerledes). Grunntanken må være at begge språkene har sin berettigelse, og at vi ikke kan fjerne verken det ene eller andre språket uten å gjøre urett mot en større språkgruppe. Om de skal bevares som atskilte normaler (som nå), som varianter innafor en vid normal (slik enkelte har foreslått) eller støpt sammen i en trang normal (den klassiske samnorsk-tanken), er derimot trolig mindre viktig for de fleste samnorsktilhengere. Men tilnærming kan også gis en praktisk, pedagogisk eller økonomisk, begrunnelse: Det er opplagt både enklere og billigere med ett språk enn med to.

Her ser vi at *flere hensyn kan henge sammen* med hverandre, slik at mange vedtak *reprenterer flere hensyn samtidig* og *kan begrunnes på flere måter* (ulike personer vil da ofte legge ulik vekt på hvert hensyn). F.eks. vil ofte praktiske (særlig pedagogiske) og ideologiske, f.eks. nasjonale, hensyn trekke i samme retning: det er (for nordmenn) som regel enklere og mer pedagogisk med norsk enn med utenlandsk, fordi norsk skrivemåte selvsagt passer bedre med systemet i norsk enn utenlandsk skrivemåte gjør. Mao.: *fornorskning* innebærer som regel også ei *forenkling*, enten skriftspråksinternt eller i forhold til talemålet. Man kan altså fornorske a) fordi norsk er best (for nordmenn) – en ideologisk, nærmere bestemt nasjonalistisk, begrunnelse, b) fordi det er enklere, mer pedagogisk, f.eks. fordi det samsvarer bedre med norsk talemål.

Også ulike praktiske eller ideologiske hensyn trekker ofte i samme retning. F.eks. kan innføringa av hunkjønnsformer som «bygda» i bokmål begrunnes både *nasjonalt* og *demokratisk*: Felleskjønn er unorsk (unntatt bergensk), og slik språkforholdene var i Norge i 1917 (og er fremdeles), var (og er) det mer demokratisk med «bygda» enn med «bygden» (forutsatt at det er relevant å ta hensyn til talemålet i normeringa av skriftspråket). Derimot kan innføringa av «a»-mål, f.eks. «bygda», vsa. «i»-mål i nynorsk bare begrunnes demokratisk: Det er ikke mer nasjonalt med «bygda» enn med «bygdi», bare mer demokratisk fordi «bygda» er mer utbredt i talemålet (ei anna sak er at enkelte vil mene at «i»-målet er mer nasjonalt fordi det representerer et *mer opphavlig* språktrinn, men dét er en spesiell form for nasjonalisme, nemlig *nasjonalromantikk*).

Når flere hensyn taler for samme vedtak, vil det ofte være slik

at hensyna *ikke er på samme nivå* – det ene kan fungere som *en begrunnelse for det andre*. Vi får en slags årsakskjeder med *over- og underordna motiver*. Et slikt forhold syns jeg det er mellom Skadbergs prinsipp nr. 1, 2 og 3 ovafor, med 2 som det overordna motivet. Vi vedtar ei endring som gjør skriftspråket mer «lydrett» (prinsipp nr. 1) eller mer systematisk (prinsipp nr. 3) *fordi* vi ønsker et mer systematisk eller mer lydrett skriftspråk. Men hvorfor gjør vi det? Jo, *fordi* det blir enklere og mer pedagogisk på den måten (prinsipp nr. 2). På samme måte kan tilnærmingshensynet som sagt begrunnes med et anna ideologisk hensyn, nemlig det demokratiske. Mange hensyn representerer altså ikke noe mål i seg sjøl, men inngår bare som delmål i ei større målsetting.

III Prinsipper i Språkrådets normering av bokmålet (etter resultatet å dømme)

A Ideologiske hensyn

1. Nasjonale (fornorskning)

Av spesielle språkhistoriske årsaker har dette hensynet tidligere spilt en viktig rolle i norsk språknormering, men i dag er fornorskning vesentlig aktuelt i samband med *lånord*. Som kjent ønsker mange å «nasjonalisere» lånord, især *fremmedord*, dvs. *dagens* lånord, som (ennå) ikke er blitt tilpassa systemet i norsk og/eller kommet i vanlig bruk («strukturelle» og «funksjonelle» fremmedord). I sin ekstreme form kalles dette prinsippet for «purisme», og er i Norden særlig kjent fra Island. Men hensynet har til tider vært på moten også i Danmark (jf. «sproggrænserne») og Norge (jf. bl.a. Knud Knudsen). Her i landet har vi dessuten hatt en spesiell form for purisme i nynorsk, som har vært retta mot de dansk-tyske lånordene. I Språkrådets normering av bokmålet i dag kan vi bare snakke om en meget moderat purisme, og den er retta særlig mot *engelske* fremmedord (jf. «Aksjonen for språklig miljøvern»).

Purismen kan iverksettes ved to typer av tiltak, som begge er representerte i Språkrådets normering av bokmålet i 1980-åra. For

det første kan en prøve å *erstatte* fremmedordene ved å *lage mer hjemlige ord*, som regel sammensetninger – såkalte «nyord». De fleste er direkte oversettelser av de utenlandske uttrykkene, såkalte «oversettingslån». Eksempler fra perioden er «heng(e)fly/heng(e)glider» for «hang-glider», «skriftprosjektor/skriveprojektor» for «overhead projector» og «kabinkrysser» vsa. «cabincruiser». Også nyordet «sovjeter» må vel kalles en oversettelse av det engelske «soviet(s)», som vel helst blir brukt i flertall.

For det andre kan en beholde fremmedordene, men prøve å *tilpasse* dem til systemet i norsk – andre ord – på punkter der de avviker fra det. Dette er vel den vanligste strategien i dag, og det fins eksempler i mengdevis (se særlig 1979, 10; 1980, 10; 1983, 15 og 19–20; 1984, 13–15 og 18–21). Her kan vi igjen skille mellom ulike typer reformer, alt etter hvilken del av språksystemet justeringa gjelder.

Den vanligste typen er fornorsking av *skrivemåten*, enten obligatorisk eller alternativt vsa. fremmed skrivemåte, på grunnlag av utbredt norsk uttale, særlig normalisert bokmålsuttale. Noen eksempler på fornorsket eneform er «avokado, bearnés, blits, brife, diskre, fondy, getto, krål, skanne, spagetti, svesisme». Eksempler på alternativ fornorsket og ytenlandsk skrivemåte er «eksos/ekshaust, jogurt/yoghurt, jus/juice, jus(s), kløtsj/clutch, liks/lix, pop(p) (adj. og subst.), sjanger/ genre, ålreit/all right». Men fortsatt skal det ifølge Språkrådet hete bl.a. «script, slide, stand-in, take-off, deadline, week-end». De tre siste antyder en tredje løsning på problemet med fremmedord, nemlig at en verken prøver å lage nyord ved oversettelse (f.eks. «ukeslutt» for «week-end») eller å fornorske skrivemåten, men i stedet *avviser* dem og prøver å oppmuntre bruken av *eksisterende norske ord*, i dette tilfellet «avgang», «frist» og «helg» (det krever nok at Språkrådet går ut offentlig med en reklamekampanje el.l., slik som den pågående aksjonen).

Fornorsking av *bøyninga* er det også en del eksempler på. Her kan en igjen skille mellom typer, nemlig fornorsking av *bøyningsendelser* og fjerning av utenlandske *morfofonologiske vekslinger*. Eksempler på det første er bl.a. «fokuser» for tidligere «foki» (med latinsk flt.-endelse + morfofonologisk veksling), «hot-doger» og «hiter» (tidl. «-s», merk at *stamma ikke* er fornorsket ved dobbelt-

skrivning av konsonanten). Tidligere valgfri fornorskert form er blitt eneform i bl.a. «stigma(er)» (tidl. «stigmaer/stigmata»), «desperadoer», «gringoer» og «drinker» (tidl. «-er/s»). Men fortsatt skal det hete bl.a. «slides» og «stills» (til «slide» og «still»), med engelske flt.-endelser. Eksempler på fjerning, obligatorisk eller valgfritt, av morfofonologiske vekslinger uten endring i bøyningsendelsen er bl.a. «faraer, faraoisk» (tidl. «farao(n)er, farao(n)isk»); «falankser» (tidl. «falanger») «konsens(us)er» o.l. (tidl. «konsenser», og fortsatt «konsensen»), «radi(us)-en» (tidl. «radien», og fortsatt «radier»), «spektr(um)et, sentr(um)et» (tidl. «spektret, sentret»). Derimot har vi fått den motsatte overgangen i «nøytr(um)et» (tidl. «nøytrumet»), men så blir det iallfall konsekvens innafor gruppa.

2. Hensynet til skrifttradisjonen og til faktisk skriftlig språkbruk

Dette hensynet var vel hovedmotivet bak 1981-reformen av bokmålet, som gikk ut på at tradisjonelle skriftformer – «riksmålsformer» – som var i vanlig bruk, ble tatt inn i den offisielle normalen igjen. I fortsettelsen av denne politikken ligger det «motsatte», nemlig at lite brukte radikale former – «samnorskformer» – går ut. En del uvanlige former har da også gått ut av normalen de siste åra (se særlig 1981, 22, og 1983, 20), men det gjelder *både* konservative og radikale former, så det er tydelig at det er hensynet til faktisk skriftlig språkbruk som er det avgjørende her (jf. sitatet fra årsmeldinga for 1984 i pkt. II ovafor).

Av *konservative* former som er tatt ut, kan nevnes klammeformene [almen] (nå bare «allmenn») og [billede] (nå bare «bilde»), og de jamstilte formene «faret» (perf.part., nå bare «fart»), «foged» (nå bare «fogd») og «forskruet» (nå bare «forskrudd»). Av lite brukte *radikale* former som er tatt ut, kan nevnes «atstadig» (nå «adstadig») og «vidd» (før jamstilt med «vidde»), samt de 5 klammeformene [gampa, gutta, hesta, kara, tuppa]. Det siste kan også begrunnes ut fra hensynet til enkelhet. Disse 5 ordene var nå i alle fall en kuriositet i bokmål. Skulle en ha gått inn for slike former, burde det i tilfelle vært *generelt*, for *alle* hankjønnord. Men etter mitt skjønn har disse typisk østlandske formene ingen plass i en landsgyldig skriftnormal.

Rett nok blir særlig «gutta» mye brukt (i særbe­tydninga 'kameratene, gjengen') av folk som snakker og skriver bokmål, men det er neppe grunn nok til å ta denne ene forma inn i normalen. I framtida bør den kunne brukes som et dialektinns­lag i «lavprosa», på linje med andre østlandske talemålsformer (f.eks. «n» for «han»). I denne sammenhengen kan det nevnes at Språkrådet også har vedtatt (1981, 27) å stryke en *anbefaling* av noen radikale jamstilte former, nemlig «brest, sjøl, skott», det siste i visse sammensetninger (men fortsatt skal «-høgd» være obligatorisk i stedsnavn). Også dette kan iallfall delvis begrunnes ut fra hensynet til enkelhet: samme regler i sammensetninger som i grunnord, og at man avstår fra å innskrenke valgfriheten i enkelt-tilfeller ved å gi stilistisk begrunna regler (jf. pkt. IV).

Endelig er det foretatt utskiftinger av lite brukte former som ikke passer inn i motsetninga konservativ-radikal. Bl.a. har man tatt ut de jamstilte formene «stør» (nå bare «støl») og «sjølv» (nå bare «sjøl», men «sjølve»). Av lite brukte former av *fremmedord* som er tatt ut, kan nevnes de jamstilte formene «datum» (nå bare «dato»), «propeller» (nå bare «propell») og «pampa» (nå bare «pampas»). Dessuten er «girlande» skiftet ut med «girlander». Alle disse endringene kan sies å være tilpassinger til faktisk skriftlig (og muntlig) språkbruk i bokmålet, og skulle derfor være lite egnet til å vekke strid.

3. Tilnæringshensynet

Dette hensynet, som spilte en så dominerende rolle fram til 1960-åra, er lite representert i den aktuelle perioden, som rimelig kan være ut fra bakgrunnen for opprettelsen av Språkrådet. Det kommer vesentlig til uttrykk *reint ortografisk*, ved at mange ortografiske reformer er *felles for bokmål og nynorsk*, f.eks. fornorskning av fremmedord. I motsetning til tidligere er det altså bare ting som *ikke vedrører uttalen* eller forutsetter en annen uttale enn før, og som derfor er lite omstridte.

4. Skandinavisme

Også skandinavismen har spilt en beskjeden rolle i normeringa av bokmålet de siste åra (liksom tidligere). Det er et visst samarbeid med språknemndene i andre nordiske land, bl.a. med nemndene i Danmark og Sverige om skrivemåten av fremmedord. Man har prøvd å komme fram til en felles skrivemåte, og satt opp en liste over fremmedord «...som minst en av språknemndene kunne tenke seg å forandre på, og der en endring ville føre til bedre nordisk samsvar» (1983, 16). Forslaget er blitt vedtatt av Språkrådet med visse endringer (se 1984, 19–20). Om det også er vedtatt i Danmark og Sverige, veit jeg ikke. Men ellers er det vel med skandinavismen nå som før, at det blir mest snakk og lite med konkrete tiltak.

I det hele tatt må en vel si at Språkrådets normering av bokmålet for tida er lite ideologisk preget. Det eneste unntaket er fornorskninga (eller avløsninga) av fremmedord, som vel de fleste språkpolitiske gruppene kan enes om. Dette var vel også å vente på bakgrunn av «språkfreden» som Språkrådet er et resultat av. Det vil da si at praktiske hensyn har fått en mye større plass enn før.

B Praktiske hensyn

1. Kommunikative: Entydighet (nyansering)

Det er tydelig at Språkrådet legger stor vekt på dette kriteriet, noe som kommer til uttrykk ved at man prøver å unngå homografi og ofte skiller ortografisk mellom ulike former av opphavlig samme ord dersom ordet har betydningsvarianter. Dermed kan en oppnå en nyanse ved å knytte ulike betydninger til ulike former. F.eks. er det vedtatt å skille mellom prefikset «ni-» (f.eks. «nistirre») og substantivet «nid» (f.eks. «nidvise»), og det er det i alle fall synkronisk grunnlag for, i og med at en her ikke kan snakke om betydningsvarianter. Men etter mitt skjønn blir nyansene stundom *for fine*, i den forstand at de ikke svarer til vanlig språkbruk, verken i tale eller i skrift. Man prøver mao. å *legge* nyanser i former som iallfall til dels brukes om hverandre, som oftest en «konservativ» (dansk eller

dansk-norsk) og en «radikal» (norsk-norsk) form. Her er Språkrådet helt på linje med bl.a. riksmålsmannen André Bjerke, som har anbefalt oss å skille mellom «trett» (sliten) og «trøtt» (kjedelig), eller «kjøtt» (til å spise) og «kjød» (= kroppen, motsatt sjelen).

F.eks. vil Språkrådet skille mellom «dau» (slapp, kraftløs) og «daud» (eller «død») (livløs), f.eks. «daubrent» (som brenner dårlig) til forskjell fra «daudbrent» (brent for sterkt), eller «daustokk», men «dauddrukken». I Berulfsens og Lundebys ordliste, utg. 1982, som Språket har godkjent, anbefales det å skille også mellom «daud» og «død», slik at «dau» skal brukes «mest om dyr». Så her blir det svært mange nyanser, både på uttrykks- og på innholdssida. Etter min mening gjør slikt bare norsk rettskriving enda mer innfløkt enn den allerede er (mer om dette seinere). F.eks. spør det om ikke den semantiske forskjellen Språkrådet prøver å etablere mellom «dau» og «daud/død», burde betraktes som et tilfelle av vanlig *overført betydning* – et *bilde*. Når man er kraftløs, er man *liksom* livløs. I så fall er det ikke snakk om to ord, men om to *bruksmåter* av ett og samme, og i så fall bør det også ha samme skrivemåte i begge tilfellene. En bør mao. *velge* enten skrivemåten «daud» eller skrivemåten «dau» (vsa. «død»), og da heller den siste enn den første, etter min mening. Vi trenger ikke føre inn nye etymologiske former i bokmål; det får være variasjon nok at vi kan velge mellom den mer litterære forma «død» og den muntlige forma «dau», event. fordelt slik at den første brukes i grunnbetydninga og den siste i overført betydning (eller i egentlig betydning om dyr). Men en slik fordeling bør *overlates til språkbrukeren* og er ikke noe som sjølve *normalen* behøver – eller bør – uttale seg om. Vi trenger ikke råd – og enda mindre påbud – fra myndighetene om åssen vi skal *bruke* språket, noe jeg vil komme tilbake til mot slutten.

Et anna eksempel er skillet mellom «trassig» (ulydig) og «trossig» (ukuelig). Vi skal altså skille mellom «en trassig unge» og «en trossig motstand». Også dette er en unødvendig nyanse, etter mitt skjønn, for også her er det vel tale om overført betydning. Den felles faktoren i begge betydningene er 'som står imot og ikke gir seg' e.l., og det gjelder enten det er en unge eller en motstand det er tale om. Et tredje eksempel er forsøket på å skille mellom f.eks. «attenhundreogfjorten» eller «atten hundre og fjorten» (antallet) og

«attenhundreogfjorten» (året). Vi skal altså kunne velge mellom «atten hundre og fjorten kroner» og «attenhundreogfjorten kroner», men bare kunne skrive «året attenhundreogfjorten». Etter mitt skjønn har vi å gjøre med *den samme grammatiske enheten* i begge tilfeller – som i så fall bør skrives på samme måte – bare *brukt på ulike måter*. I begge fall har vi å gjøre med et sammensatt talluttrykk, altså et *syntagme*, som følgelig bør skrives «atten hundre og fjorten» siden det består av disse 4 ordene. Akkurat som usammensatte talluttrykk (tallord, f.eks. «atten») brukes det normalt *adnominalt* (adjektivisk) til å betegne et antall av en type gjenstander, men som betegnelse på et år er det *nominalisert*, brukt som *egennavn* til å betegne en viss (individuell) gjenstand (da ofte forkorta til «atten fjorten»).

2. Pedagogiske hensyn: Enkelhet (systematiske hensyn)

2.1. Tilnærming til talemålet, især normalisert talemål (ortofoni)

2.1.1. Enkeltskrivning/dobbeltskriving av konsonanter

Dette er som kjent et stort problem i norsk rettskriving. Problemet består iallfall delvis i at det er et noe usystematisk forhold mellom skrivemåte og gjengs uttale i norsk på dette punktet, på den måten at det er en del unntak fra hovedregelen om at dobbeltskriving brukes når konsonanten er *lang* (dvs. står etter en kort vokal) i talemålet. Her har Språkrådet foretatt noen justeringer som går i ortofonisk lei og representerer tilnærminger til uttalen, særlig sørøstlandsk normaluttale. F.eks. skal «blussel, trussel, klientell, kvakksalver, tussmørke» nå skrives med dobbel konsonant istedenfor med enkel. Ei valgfri tilnærming til iallfall normalisert uttale med trykk på siste stavelse er det når «ressurs» nå også kan skrives «resurs». Men vi har også endringer i motsatt lei, bort fra denne uttalen, f.eks. «pollett» for tidligere «polett» og «vel(l)» (subst., = forening til beste for noe) for tidligere «vell». Her kunne en godt ha skilt obligatorisk mellom substantivet og adverbiet, jf. skillet mellom subst. «hunn, hann» og pron. «hun, han» (eller enda bedre: skrevet *alle* ordene lydrett med dobbelkonsonant). Men kanskje det er redse-

len for homografi med «vell» = 'mengde' som ligger til grunn. Og fremdeles skal vi skrive «tunnel» og «graffiti», i strid med en utbredt uttale med trykk (og lengde) på den 2. stavninga.

De to siste eksemplene kan vel også beskrives som manglende fornorskning av fremmedord: En fastholder den utenlandske (engelske) skrivemåten trass i den norske uttalen, og setter vel dermed implisitt også den utenlandske trykkplasseringa opp som norm. For min del syns jeg ikke vi skal legge an på å ape etter den utenlandske trykkplasseringa, sjøl om den i disse tilfellene stemmer bedre overens med hovedregelen i norsk (trykk på 1. stavelse) enn den etablerte norske. Men disse ordene oppfattes og behandles tydeligvis på linje med romanske lånord av typen «stasjon, sondere», siden de ikke ser spesielt engelske ut. Jeg ser ingen grunn til å motarbeide den klassifiseringa, og i alle fall tror jeg det er fåfengt. Vi bør godta «tunéll» som norsk normaluttale like godt først som sist og skrive ordet deretter.

2.1.2. *Stum «d»*

Også på dette punktet har vi fått lydrette skrivemåter i bokmålet de siste åra, ved at Språkrådet har fjernet noen etymologiske «d»-er som tidligere var med som klammeformer eller jamstilte former. Det gjelder formene «skar, ur, svor, vrien» for tidl. «skar[d], ur[d], svor[d], vri(d)en» (se særlig 1981, 23). Et uforklarlig unntak er at «d»-en i «stri(d)» (adj.) er blitt stående og tilmed opphøyd til jamstilt form i forhold til den tidligere skrivemåten «stri[d]». Her har man latt gå fra seg en strålende anledning til å skille mellom subst. «strid» og adj. «stri». Men det er symptomatisk for Språkrådets ofte noe tilfeldige og lite systematiske behandling av ord som utgjør en enhetlig gruppe, noe jeg skal komme tilbake til mot slutten.

2.1.3. «Hv-»

Særlig mange ord med «hv-» har det aldri vært i bokmål, og færre og færre blir det, trass i til dels «trossig» motstand fra de konserva-

tive. Tidligere har vi kvitta oss med dette daukjøttet i ord som «valp», «virvel» og (ikke minst) konj. [viss] – beklageligvis bare som klammeform og trolig bare pga. av at ordet ble tatt opp i nynorsk i denne forma, mao. av tilnærmingshensyn og ikke ortofoniske hensyn – og «verken». I anledning av det siste ble det visstnok rykket inn en dødsannonse for den gamle forma i avisene fra resten av «familien», dvs. «hvem, hva, hvor» osv. Det gleder meg å kunne rapportere at et familiemedlem til har gått bort i det siste, nemlig «verv» for tidligere «(h)verv». Det er ikke hver dag vi passerer slike språkhistoriske milepæler!

2.1.4. Intetkjønn av adjektiver på «-sk»

Som ei tilnærming til talemålet (og/eller faktisk skriftlig språkbruk) må det vel også betraktes når en del adjektiver på «-sk», bl.a. «løpsk, svinsk, hatsk, glupsk», har fått en intetkjønns-form uten «-t» istedenfor som tidligere valgfritt med eller uten. Kostnaden er at adjektivbøyinga blir *mer uregelrett* enn før. Adjektiver uten egen intetkjønnsform hadde vi også fra før, men det var vesentlig *ei særlig gruppe* (nasjonalitetsadjektiv, f.eks. «norsk») og kunne beskrives ved en allmenn regel. Men hvordan gi en allmenn regel som kan forklare at det heter «barskt», men «hatsk»?

2.1.5. Ny form tas opp fra dialektene eller dagligtalen

Dette er en høyst uvanlig foreteelse i Språkrådets normering av bokmålet, og jeg har bare funnet to eksempler. Det ene er at «galen» har fått den østlandske sideforma [gæren], som er mye brukt også i normalisert østlandsk (og tilmed i bokmålspåvirka uttale i andre landsdeler). Forma blir også brukt en del i skrift, og staves da som regel med «r» («gæren, gæern» o.l.). Men burde ikke ordet heller vært stava som «gælen» offisielt? Da blir sambandet med «gal(en)» klarere (jf. også at intetkjønnsforma i dialektene er «gæli»). Det andre er viktigere, nemlig «hvem sin [hvems]» som alternativ til «hvis» som spørrepronomen (f.eks. «Hvem sin/hvis/[hvems] blyant er

dette?», se 1981, 29). Det er all grunn til å sette kryss i taket for dette radikale vedtaket, men grunnen er selvsagt at den tradisjonelle forma etter hvert lyder nokså gammalmodig og litterær. Det gjelder selvsagt også «hvis» brukt som relativpronomen (f.eks. «en mann hvis ånd aldri hviler»), men her kan en si at hele konstruksjonen er litterær, og den er i alle fall ikke så mye brukt som den tilsvarende spørrende hovedsetninga.

2.2. *Internt skriftspråklige systematiske hensyn*

2.2.1. *Særskrivning/sammenskriving*

Spørsmålet om særskrivning eller sammenskriving av ord, dvs. om en viss sekvens er å betrakte som *ett ord* eller *flere ord* – *et syntagme*, er noe Språkrådet har arbeidet en hel del med i den aktuelle perioden (se særlig 1979, 11, og 1980, 10). Jeg regner dette som et spørsmål om enkelhet eller systematikk, nærmere bestemt internt skriftspråklig systematikk, fordi det er spørsmål om å gjennomføre et grunnprinsipp i skriftspråket: nemlig at hvert «ord» – dvs. hver *ordform* – skal skrives for seg, atskilt fra det foregående og etterfølgende med et mellomrom. I enkelte tilfeller kan det være tvil om hva som er tilfellet, og det kan tenkes at den gamle skrivemåten representerer en gal grammatisk analyse og bør revideres. Språkrådet har foretatt en hel del slike revisjoner, og som regel tror jeg rådet har gjort rett. Tendensen i endringene går klart i retning av *særskrivning* av tidligere sammenskrevne ord, obligatorisk eller alternativt. Språkrådet går altså inn for en mest mulig *analytisk* tolkning, som oppfatter mest mulig som syntagmer eller ordforbindelser og dermed *reduserer antallet ord* i bokmål. Det syns jeg er et godt prinsipp. Det er nokså opplagt at vi tidligere har sammen-skrevet alt for mye, og betraktet som egne ord mye som opplagt bare er syntaktiske forbindelser.

Her er noen eksempler på forbindelser som tidligere ble skrevet som ett ord: «så som, aller best, hver mann, jamt over, til like, dit hen, hvor hen, opp ned» (tidl. «opp–ned»). I noen tilfeller er valgfritt sær- og sammenskriving endra til bare særskrivning. Eksempler er «att

fram, lite grann, den gang, i går kveld» (tidl. også «i gårkveld»). I atter andre er sammenskriving endra til valgfritt sær- eller sammenskriving, f.eks. «riktignok, visstnok» eller «riktig nok, visst nok». I et par tilfeller har man prøvd å nansere mellom skrivemåtene. Det ene er parett «en gang - engang» (tidl. bare sammenskriving), der særskriving skal brukes i grunnbetydninga og sammenskriving i sær betydninga 'tilmed' (i nektende setninger, f.eks. «Han gidder ikke engang å spørre»). Det andre er «utover - ut over», der en bare kan bruke «utover» i *adverbial* funksjon («Fjellet henger utover»), men begge skrivemåtene i *preposisjon*al funksjon («se ut over/utover dalen»).

Også i noen andre uttrykk kan begge skrivemåtene brukes: «beintfram, endefram, likefram» eller «beint fram» osv., «såfremt (- framt)» eller «så fremt», «såpass» eller «så pass». De to siste ble tidlige skrevet som ett ord, og det spørres om ikke det var en riktigere analyse, for hva for et ord skulle «pass» og (især) «fremt» være? Når det gjelder «beint/ende/like fram» andsynes «beintfram/ endefram/likefram», synes jeg en kunne skille mellom to ord i det *adverbiale* uttrykket «beint fram» (= rett ut sagt, for å si det beint fram, f.eks. «Han var beint fram uforskammet») og ett ord i *adjektive* «endefram, likefram» (= direkte, omsvøppløs, jf. «liketil» enkel, grei). Bl.a. kan de siste *bøyes* (et endeframt svar, likeframme mennesker), og det viser at vi ikke (lenger) har å gjøre med *adverbet* «fram».

Bare i ett tilfelle har vi fått den motsatte endringa, fra særskriving til sammenskriving. Det er i ordet «jaså» (tidl. «ja så»). Det er vel riktig å analysere dette som ett ord, men da syns jeg en kunne tatt steget fullt ut og skrevet ordet slik det vanligvis uttales - nemlig «jasså» - siden sammenhengen med «ja» og «så» da likevel er brutt. Helt overbevisende syns jeg heller ikke analysen «i fall» (konj.) er, særlig når man sammenlikner med «imot» (prep.). Substantivet «fall» (= 'tilfelle') er vel ikke særlig mer av en synkronisk realitet enn substantivet «mot» (= 'møte')?

2.2.2. Flertall av intetkjønnsord på trykklett «-e»

Her er det vedtatt (1979, 10; 1984, 25) at alle kan få «-er» i ub.fl. – også lån fra nynorsk, f.eks. «høve, løyve, døme, målføre» (samt, av en eller annen grunn, «tilfelle»). Dette er ei klar tilpassing til systemet i ord av denne typen i bokmål. Likevel er tilpassinga ikke fullstendig, for i disse ordene er «-er» jamstilt med «-Ø», i motsetning til de andre på trykklett «-e», f.eks. «eple, stykke», som bare kan ha «-er» i flt. Dermed utgjør disse ordene fortsatt et unntak fra hovedregelen, og Språkrådet har ikke tatt skrittet fullt ut. Enten får en gjøre «-Ø» og «-er» valgfrie i alle ord av denne typen, eller så får en gjøre «-er» obligatorisk også i de 5 førstnevnte. I det minste bør *denne* typen intetkjønnsord få en enhetlig bøyning i bokmål, for de andre er et sørgelig rot (jf. pkt. IV nedafor).

2.2.3. Perf. part. av «a»-verb på «-et» («bortkastet») og sammensatte adjektiver på «-et» («svarthåret»)

Tidligere var det et hårfint ortografisk skille mellom disse ordtypene i bestemt form og flertall: Begge kunne ha både «-ede» og «-ete», men partisippene hadde «-ete» som *klammeform*, adjektivene derimot som *jamstilt form*. Det het altså f.eks. «bortkastede/ [-ete]», men «svarthårede/-ete». Dette svært kunstige skillet er heldigvis opphevet (1981, 29) slik at begge typene kan ha «-ede» eller «-ete» som jamstilte former.

2.2.4. Pret. og perf.part. av «a»-verb

Det er vedtatt (1982, 23) at variantene på «-et» og «-a» skal være mest mulig jamstilte der den ene varianten er mulig. Dvs. at *alle* «a»-verb prinsipielt kan ha begge variantene, uavhengig av en eventuell konservativ/radikal veksling i eller form av stamma. Følgelig kan det nå hete f.eks. «gauste» eller «gausa» eller «gauset» (før bare «gauste» eller «gausa»), og «oppøvde» eller «oppøvet» eller «oppøva»

(før bare «oppøvde» eller «oppøvet»). Dette synes jeg er et ypperlig vedtak, som burde danne mønster for andre, jf. pkt. IV.

2.2.5. Skrivemåten av sammensetninger og avledninger

Her har Språkrådet truffet et anna viktig prinsippvedtak (1981, 26) om *samme skrivemåte* i sammensetninger og avledninger *som i grunnordet (grunnordene)*. For bøyning av enkle og sammensatte verb er det truffet et eget vedtak (1981, 27; se også 1982, 22–23) om at sammensatte verb skal bøyes som usammensatte «dersom det ikke er spesielle grunner for noe annet». Også dette er etter mitt skjønn utmerkete vedtak, som vil gjøre bokmålet mye mer systematisk, iallfall om de blir gjennomført konsekvent. Men det blir iallfall ikke det førstnevnte.

En følge av dette vedtaket er at *når grunnordet (eller grunnordene) varierer*, må det være tillatt med *variasjon også i sammensetninger og avledninger*. Dette har ført til visse endringer i en del sammensetninger der en «radikal» form av grunnordet tidligere var påbudt, mens grunnordet hadde varianter. F.eks. kan det nå hete «eldmørje» eller «ildmørje», «raudåt(e)» eller «røådåt(e)», «vassjuk» eller «vannsyk» (tidligere bare det første) pga. grunnordene «eld» eller «ild», «raud» eller «rød», «vatn» eller «vann», «sjuk» eller «syk». Vedtaket fører altså til *økt valgfrihet* og i praksis ofte innføring av «konservative» former i sammensetninger, men er etter mitt skjønn en nødvendig følge av at vi har valgfrihet i grunnordene. Men Språkrådet har fortsatt *innskrenkninger* i valgfriheten i en rekke tilfeller:

- a) Det skal hete «framifrå» trass i «fra/[frå]», «framhaldsskole» og ikke *«fremholdsskole» eller *«fortsettelsesskole», «grasrot» trass i «gras/gress», «reinspicke» trass i «rein/ren» og «spicke/–et». I disse tilfellene er det altså bare den «radikale» varianten som kan brukes i sammensetninga. Også i sammensetninger med «band/bånd» er «band» stundom obligatorisk (f.eks. «bandhund», «skogband»). I sammensetninger med «brott/brudd» skal vi derimot ha stundom «brott», f.eks. «brottsjø, nybrott», og stundom «brudd», f.eks. «frembrudd», [benbrudd] (1984, 27–28).

- b) I sammensetninger med verbene «brenne, finne, svinne», pret. «brant/[brann], fant/[fann], svant/[svann]», og med verbene «ligge, se, gå», pret. «lå/[låg], så/[såg], gikk/[gjekk]», kan bare *hovedformene* i pret. brukes. F.eks. må det hete «forsvant, overså, foregikk», sjøl om det kan hete både «svant, så, gikk» og [svann, såg, gjekk]. Her blir mao. den *konservative* varianten påbudt (men så er den da også hovedform).
- c) Om begge grunnordene i en sammensetning har to varianter, skulle det bli 4 varianter av sammensetninga. Ifølge Språkrådet skal man likevel unngå former «som virker spesielt påfallende» (1981, 27), dvs. kombinasjoner av klart konservative og klart radikale varianter. F.eks. får en av «sør/syd» + «aust/øst» variantene «søraust», «sørøst» og «sydøst» (ikke «sydaust»), og av «sein/sen» + «høst/[haust]» variantene «seinhøstes», «senhøstes» og [seinhaustes] (ikke [senhaustes]).
- d) I verb som har en valgfri «kortform», er kortforma obligatorisk i en del sammensetninger. Det gjelder bl.a. sammensetninger med «-be», f.eks. «tilbe» (jf. «be(de)»), «-by», f.eks. «tilby» (jf. «by(de)»), «-dra», f.eks. «bedra» (jf. «dra(ge)»), «-rå», f.eks. «samrå» (men derimot «tilrå(de)», som «rå(de)'). Det siste er iallfall inkonsekvent, og hele dette problemet kunne vel unngås ved å gjøre kortformene obligatoriske også i grunnordene. Former som «bede» eller «drage» er iallfall ikke så mye brukt at det skulle være nødvendig å drasse på dem lenger (i andre kan det være tendenser til nyanser mellom formene, f.eks. «rå» = styre, men «råde» = gi råd). Obligatorisk langform har vi i sammensetninger med «-late», f.eks. «forlate», «tillate». Men dette er neppe noe unntak fra regelen, for «la» og «late» bør vel regnes som *ulike verb* i dag, og slik står de også oppført i Bokmålsordboka.
- e) Sammensatte utenlandske geografiske navn har i visse tilfeller bare ei form, sjøl om et av grunnordene varierer, f.eks. «Sør-ishavet», «Sør-Korea» osv., «Øst-Tyskland» osv. Ellers skal

begge variantene brukes når begge er hovedformer, f.eks. «-elva/elven», «-fjella/ fjellene» o.l. Men dersom det er snakk om hovedform og klammeform, skal bare hovedforma brukes i navnet, f.eks. «Persiabukta» (jf. «bukt-a[-en]»), «Elfenbeinskysten» (jf. «bein/ [ben]»).

IV Mer om enkelhetsprinsippet – en konklusjon og en kommentar

Av oversikten i det foregående går det fram at de viktigste prinsippene bak Språkrådets normering av bokmål er de jeg har kalt praktiske. Av disse igjen er det *pedagogiske* hensynet, dvs. hensynet til *enkelhet og systematikk* både i forholdet mellom skriftspråket og talemålet og internt i skriftspråket, langt det viktigste, i den forstand at det synes å ligge til grunn for svært mange vedtak (jf. pkt. III B 2 ovafor). Likevel syns jeg ikke at Språkrådet prioriterer dette hensynet høyt nok. Det bør etter min mening være *et overordna prinsipp*. Det må være mulig å *lære og huske* rettskrivinga, og å skrive riktig norsk uten å måtte slå opp i ordlista for hvert enkelt ord. Dette tilsier mest mulig *generelle regler*, at man behandler ordene i *grupper* og ikke enkeltvis. Språkrådet legger ikke nok vekt på dette, trass i enkelte gode «prinsipp-vedtak» (jf. de siste punktene ovafor). Slike vedtak burde det vær mange flere av.

Jeg har tidligere påpekt dette i samband med Språkrådets normering av bøyninga av fremmedord på «-um» («faktum, museum» osv.) i begge mål i 1981 (Papazian 1984). Resultatet av Språkrådets behandling ble at 70 ord representerer 8 ulike bøyningklasser i bokmål, og flere av dem består av bare noen få ord. Slikt gjør ikke akkurat norsk til et enkelt og lettlært språk! Et anna eksempel på at Språkrådet ikke prioriterer det pedagogiske hensynet særlig høyt, er normeringa av bøyninga av substantiver på «-el, -er, -en» (flt.-endelse og event. sammendraging i b.ent. og i flt.), også i 1981. Også her er det blitt et unødige komplisert system og alt for detaljerte regler, som jeg ikke kan gå inn på her (f.eks. utgjør ord på «-er» alene 4 undergrupper i bokmål, se årsmeldinga for 1981, s. 15–19).

Et tredje eksempel er bøyninga – særlig intetkjønnsforma – av adjektiver på trykkung vokal (1980, 11; 1981, 22). Noen mangler

en egen intetkjønnsform («sta, edru»), andre kan ha en slik form valgfritt («ublu(tt)»), og atter andre har det obligatorisk («støtt»). Nå svarer nok dette nokså godt til vanlig språkbruk i både skriftlig og muntlig bokmål, så en kan kanskje si at «feilen» er språkets snarere enn Språkrådets. På dette punktet er norsk tydeligvis heller usystematisk. Likevel skulle det vel gå an å få til et noe enklere system i offisielt skriftlig bokmål, og i det minste redusere bøyingsklassene til to (de med og de uten intetkjønnsform). Det ville innebære at typen «ublu» må gå enten som typen «edru» eller som typen «stø», og at en må velge mellom enten «ublu» eller «ublutt» som intetkjønnsform. Men så pass vold på språket må vel et råd kunne gjøre!

Et særlig ekstremt eksempel på manglende system og helhetssyn i gjeldende bokmålsrettskriving er ord med opphavlig diftong. Som kjent har bokmålet en utstrakt veksling mellom diftong og monoftong i disse ordene – noe som er ille nok i seg sjøl, men neppe til å unngå i overskuelig framtid. Men en kunne i det minste vente at ord med samme diftong, f.eks. «bein» og «stein», eller «haust» og «aust», ble behandlet likt, siden de opplagt utgjør klart avgrensa og ensarta grupper. Her måtte det gå an å gi generelle regler, f.eks. at diftong og monoftong er likestilt (event.: henh. hovedform og klammeform, eller omvendt) i slike ord. Det er dessverre ikke tilfellet. I noen ord er diftong hovedform og monoftong klammeform, i andre er det omvendt, og i atter andre er variantene jamstilte. Og det er heller ikke samme regel for grunnord og sammensetninger eller avledninger, trass i prinsippvedtaket som ble nevnt i pkt. III B 2.2.5 ovafor. Noen eksempler: I adjektivet «bein/ben» er variantene jamstilte, men i substantivet «bein/[ben]» er diftong hovedform, og tilmed obligatorisk i visse sammensetninger (f.eks. «beinved, beinkløyvd»). Samme variasjon finner vi i para «øst» eller «aust», men «høst» eller [haust]; «gjøk» eller «gauk», men «løk» eller [lauk]; «død» eller «daud» (og «dau», jf. pkt. III B 1 ovafor), men «rød» eller [raud] («raud-» er obligatorisk i visse sammensetninger, f.eks. «raudkolle», «rød-» i andre, f.eks. «rødvin», og begge er mulige i atter andre, f.eks. «røddaktig» eller [raudaktig]).

Slikt snurrepiperi gjør offisiell rettskriving til et veritabelt villniss som er plent umulig å lære. Disse forskjellene svarer ikke til noe

system i noe norsk talemål; det er en rein skriftspråkskonstruksjon, og resultat av at en eller annen har sittet og «smakt» på hvert enkelt ord. Det er mulig at diftong er mer utbredt i norsk talemål som helhet i «gauk» enn i «lauk», men behøver det å gjenspeiles i bokmålet? Etter mitt skjønn ikke. Jamstill formene, og la så folk bruke variantene slik de finner det for godt. Nå kan en kanskje si at det gjør folk i alle fall, og at det gjør ikke så mye, for siden både diftong og monoftong som regel er tillatte, enten som klammeform eller som hovedform/jamstilt form, så kan det ikke bli galt. Men hva skal alle disse detaljerte reglene da være godt for? Og hva når en må holde seg innafør læreboknormalen og unngå klammeformer?

Hovedfeilen med Språkrådets normering – og Språknemndas før det – er etter mitt skjønn at det er alt for mye *detaljregulering*. Rådet er for opptatt av å regulere *det enkelte ordet* til minste detalj, i stedet for å regulere *sjølve systemet eller gruppa* som ordet hører til. Men når folk sitter og «finsmaker» på hvert enkelt ord, blir det lett *subjektivt, vilkårlig og tilfeldig*, i tillegg til *komplisert*. Rett nok må en styre mellom dette og for firkanta regler, som gir kunstige former som ingen bruker eller kan tenke seg å bruke. En må selvsagt ta hensyn til faktisk språkbruk, og den er ikke alltid så systematisk. Likevel må det stilles langt større krav til enkelhet i en *skriftnormal* enn i et talemål. En skriftnormal bør *bygge på det enkleste systemet* i talemålet på hvert punkt, og gjøres *så enkel som overhodet mulig* innafør de rammene som den faktiske språkbruken setter. Særlig viktig er dette hensynet når det gjelder *valgfriheten*, som er et så karakteristisk trekk ved begge de offisielle normalene, og som gjør dem så utrolig kompliserte når den blir praktisert som i dag. Et anna karakteristisk trekk ved de offisielle normalene, som også gjør dem vanskelige å lære, er at de *endres* med jamne mellomrom. Jeg vil ikke tale mot verken valgfrihet eller regelmessige justeringer i skriftnormalene; begge deler har klare fordeler, men de har altså pedagogiske ulemper. Dette bør Språkrådet være oppmerksom på, og gjøre mye mer for å lette byrden for brukerne.

Etter mitt skjønn bør valgfrihet gis mest mulig i form av *generelle regler* som gjelder *klasser* og ikke enkeltord. Som nevnt (pkt. III B 2.2.4) er det vedtatt at valgfriheten mellom «-a» og «-et» i «a»-verb skal gjelde *hele klassen* og ikke de enkelte verbene. Det er et

godt vedtak. Det spørres om ikke dette prinsippet burde gjennomføres også for andre ordklasser som har en tilsvarende valgfrihet, f.eks. *hunkjønnsordene*. Mao. at vi samnorsfolk ga opp prinsippet om obligatoriske hunkjønnsord i læreboknormalen, i bytte for et enklere system. Da slapp vi å huske på hvilke hunkjønnsord som har «-a» som eneform, hvilke som har «-a» som hovedform og «-en» som klammeform, og hvilke som har «-a» og «-en» som jamstilte former – dvs. vi slipper å slå opp hele tida, for huske det kan ingen. De fleste av oss nøyer seg vel med å ta det på «gefühl», og nettopp derfor vil en utvida eller systematisk valgfrihet mellom «-a» og «-en» neppe bety noe i praksis. Aftenposten og andre som bevisst unngår hunkjønnsformer, gir jo blaffen i den offisielle normalen i alle fall, og vi andre kunne fortsette å stole på «språkøret» med god samvittighet! Det systemet vi har i hunkjønnsordene nå, går opplagt ikke i det lange løp, iallfall.

Også bøyninga av intetkjønnsord (utenom de på trykklett «-e», som har en relativt ensarta bøyning), er et sørgelig kapittel i bokmål – noe som skyldes sørøstlandsk talemål og ikke Språkrådet. Noen har obligatorisk «-er» (f.eks. «sted»); andre har obligatorisk «-Ø» (f.eks. «hus»), og atter andre har valgfritt begge endelsene (f.eks. «blad, brev»). Her har Språkrådet gjort et prinsippvedtak (1984, 28) om valgfrihet mellom «-Ø» og «-er» i *flerstava* intetkjønnsord, f.eks. «ansikt(er)». Det hjelper jo litt, men fortsatt burde systemet kunne forenkles. Kanskje en like godt skulle jamstille «-Ø» og «-er» i *alle* intetkjønnsord (event. utenom de på trykklett «-e»)?

I det minste bør valg av bøyningensendelse gjøres *uavhengig av variant av stamma*, i både substantiver og verb. F.eks. er det inkonsekvent og følgelig upedagogisk at det kan hete «greina» eller «greinen» (eller [grena/-en]), men bare «vogga» (eller [vugga/-en]). Her er mønsteret «grein» klart det beste, ikke mønsteret «vogge». Også «spesielt påfallende» kombinasjoner som f.eks. «voggen» bør i *prinsippet* være mulige, sjøl om de ikke skulle bli brukt i *praksis* (men akkurat «voggen» ville sikkert bli brukt, f.eks. av bergensere). Noen spede tiltak i denne retninga har Språkrådet gjort; f.eks. har jeg med glede notert (1978, 10) at formene «bruda» og «hula» er blitt jamstilt med de tidligere eneformene «bruden» og «hulen» (derimot er [-en] bare klammeform i de «radikale» variantene «brur» og «hole»). Det er vel

neppe så mange som kommer til å bruke dem i første omgang, iallfall, men hva gjør vel det? Vi bør ha en generell regel, og så får folk *bruke* den som de vil. Valget i det enkelte tilfellet bør mao. *overlates til språkbrukeren*. Både valg av varianter og kombinasjon av varianter er *et stilistisk spørsmål*, og stilistiske spørsmål er *prinsipielt subjektive* og personlige. Det er etter min mening en uting at Språkrådet påtar seg å foreskrive oss åssen vi skal *bruke* vårt eget morsmål; det får da være nok at de avgjør åssen det skal *være*!

Litteraturhenvisninger:

- Lundeby, Einar (1978): Om prioritering i norsk språknormering. I Papazian, E., og Ystad, V. (red.): *Språk og tekst* (1978).
- Papazian, Eric (1984): Språkrådet og bøyninga av latinske lånord på *-um* i norsk. I «*Norskrist*» nr. 44, 1984.
- Skadberg, Kåre (1987): Prinsipp som er lagde til grunn for normeringa av nynorsk det siste tiåret. I Bull, T., Jahr, E. H., og Wiggen, G. (red.): *Mål og medvit* (heidersskrift til Kjell Venås, 1987).
- Vikør, Lars S. (1988): *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*.